



Urban Poverty and Media Representation (Content Analysis of Hamshahri Newspaper as a Media of Urban Management)

Abdolrasoul Hashemi¹ | Anvar Mostafavi²

¹. Corresponding Author, Social Researcher, Allameh Tabatabaie'i University, Tehran, Iran. E-mail: r.hashemi@atu.ac.ir

². Tehran Urban Planning & Research Center, Tehran, Iran.

E-mail: anvar.mostafavi@yahoo.com

Article Info	ABSTRACT
Article type: Research Article	The Tehran Municipality's overarching documents have directly and indirectly addressed and emphasized the issue of urban poverty and its reduction. The central motif of these documents is the concept of urban justice, which is rooted in fundamental beliefs. The inquiry posed by this research is as follows: In accordance with the aforementioned objectives, how has the Hamshahri media, which serves as the media outlet for urban management, depicted urban poverty and the efforts to address it? The research's conceptual framework is predicated on the nine dimensions of urban poverty as viewed by Mitlin and Satterthwaite. This research uses a qualitative research method and the deductive qualitative content analysis technique to examine all issues of Hamshahri newspaper (August 2021 to November 2024) related to the topics of urban poverty and the urban poor. The findings suggest that the urban management media have depicted a variety of poverty-related aspects. In accordance with its mission, it can be asserted that this media outlet has endeavored to reflect the dimensions of urban poverty and the measures taken by the Tehran Municipality to address them. In this regard, the categories of inadequate provision of public urban infrastructure and inadequate housing have received the most representation, while the categories of insufficient legal support and the voicelessness of the poor have collectively received the least representation. Consequently, the physical and visible aspects of urban poverty have received more attention than the less visible aspects, such as legal support and voicelessness. Furthermore, the media's emphasis is on the poverty of urban facilities and infrastructure rather than on impoverished urban communities. The reports are more news-oriented than analytical, and the lived experience of the urban poor is not represented in the context of economic and social crises..
Article history: Received: 03 October 2024 Received in revised form: 26 December 2024 Accepted: 27 January 2025 Published online: 15 March 2025	
Keywords: Deductive Qualitative Content Analysis, Hamshahri Newspaper, Media Representation, Tehran City, Urban Poverty.	

Cite this article: Hashemi, A. & Mostafavi, A. (2025). Urban Poverty and Media Representation :(Content analysis of Hamshahri newspaper as a media of urban management). *Community Development (Rural-Urban)*, 16 (2):407-422. <https://doi.org/10.22059/jrd.2025.388001.668894>



© The Author(s). Publisher: University of Tehran Press.

DOI: <https://doi.org/10.22059/jrd.2025.388001.668894>

فقر شهری و پرداخت رسانه‌ای

(تحلیل محتوای روزنامه همشهری به مثابه رسانه مدیریت شهری)

عبدالرسول هاشمی^۱ | انور مصطفوی^۲^۱. نویسنده مسئول، پژوهشگر اجتماعی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران. ایمیل: r.hashemi@atu.ac.ir^۲. مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران، تهران، ایران. ایمیل: anvar.mostafavi@yahoo.com

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۷/۱۲ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۱۰/۶ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۱/۸ تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۱۲/۲۵ کلیدواژه‌ها: بازنمایی رسانه‌ای، تحلیل محتوای کیفی قیاسی، روزنامه همشهری، شهر تهران، فقر شهری.	مسئله فقر شهری و مقابله با آن به‌طور مستقیم و غیرمستقیم در اسناد بالادستی شهرداری تهران بارها مطرح و بر آن تأکید شده است. در این اسناد، موضوع عدالت شهری به‌عنوان دال مرکزی و مبتنی بر بنیان‌های اعتقادی عنوان شده است. در این پژوهش این سؤال مطرح شده که رسانه همشهری به‌عنوان رسانه مدیریت شهری در راستای تحقق اهداف بالادستی، فقر شهری و مقابله با آن را چگونه بازتاب داده است. چارچوب مفهومی تحقیق، ابعاد نه‌گانه فقر شهری از دیدگاه میتلین و ساترثویت است. در این پژوهش به روش تحقیق کیفی و تکنیک تحلیل محتوای کیفی قیاسی همه شماره‌های روزنامه همشهری (مرداد ۱۴۰۰ تا آذر ۱۴۰۳) در ارتباط با موضوعات فقر شهری و تهیدستان شهری بررسی شده است. نتایج نشان می‌دهد موارد متعددی از ابعاد فقر در رسانه مدیریت شهری بازنمایی شده است و می‌توان گفت این رسانه مطابق با رسالت خود، ابعاد فقر شهری و اقدامات شهرداری تهران برای مقابله با آن‌ها را انعکاس می‌دهد. در این جهت، دو مقوله تأمین نامناسب زیرساخت‌های عمومی شهر و مسکن نامناسب بیشترین بازنمایی و دو مقوله حمایت ناکافی قانونی و بی‌صدایی فرودستان در مجموع کمترین بازنمایی را داشته است. به ابعاد فیزیکی و مشهود فقر شهری بیشتر از ابعاد کمتر پیدا مانند حمایت حقوقی و بی‌صدایی توجه شده است. همچنین نگاه رسانه بیشتر به فقر امکانات و زیرساخت‌های شهری است تا گروه‌های فقیر شهری و گزارش‌ها بیشتر جنبه خبری است تا تحلیلی و اثر بحران‌های اقتصادی و اجتماعی در تجربه زیسته فقرای شهری بازنمایی نشده است.
استناد: هاشمی، عبدالرسول و مصطفوی، انور (۱۴۰۳). فقر شهری و پرداخت رسانه‌ای (تحلیل محتوای روزنامه همشهری به مثابه رسانه مدیریت شهری). توسعه محلی (روستایی-شهری)، ۱۶(۲): ۴۰۷-۴۲۲. https://doi.org/10.22059/jrd.2025.388001.668894	
ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران. © نویسندگان.	
DOI: https://doi.org/10.22059/jrd.2025.388001.668894	



۱. مقدمه و بیان مسئله

موضوع فقر شهری و شهری شدن فقر در کشورهای به اصطلاح در حال توسعه مانند ایران، همواره از معضلات متعدد اجتماعی، اقتصادی و زیست محیطی برای ساکنان شهرها به خصوص کلان شهرها بوده است. فقر در این کشورها با فشار جمعیتی و در عین حال زیرساخت‌ها و خدمات اجتماعی ناکافی توأم بوده است. در مورد کلان شهر تهران باید گفت اختلاف زیادی در میزان توسعه یافتگی بین مناطق دیده می شود. بررسی‌ها نشان می دهد بیشترین درجه توسعه یافتگی به منطقه ۳ و کمترین توسعه یافتگی به مناطق ۱۷، ۱۸ و ۱۹ تعلق داشته است. از این منظر، چند مشخصه اساسی در سطح خانوارها و محله‌ها می توان مشاهده کرد که عبارت‌اند از تراکم فقر در مناطق جنوبی، شرقی و مرکزی در مقابل تراکم ثروت و رفاه در مناطق شمالی و غربی (صادقی و رنجبری، ۱۳۹۶: ۱۴۹). این میزان نابرابری و فقر، مسئله عدالت شهری را پیش می کشد. در این میان، سازمان‌ها و نهادهای شهری به عنوان متولیان حل معضلات شهری نقش مهمی در کاهش فقر شهری دارند و سیاست گذاری‌های رسانه‌ای آن‌ها می تواند به طرح مسئله و ارائه راه حل کمک کند.

از جمله نهادها و سازمان‌های درگیر با پدیده روبه گسترش فقر شهری در ایران، شهرداری‌ها هستند. شهرداری به عنوان مهم ترین سازمان عهده دار اداره امور شهرها، ارتباط نزدیکی با مسائل و مشکلات شهرها و شهروندان دارند. موضوع فقر شهری و مقابله با آن در اسناد بالادستی شهرداری تهران به کرات به طور مستقیم و غیرمستقیم مطرح شده است. این اسناد که مدیریت شهری تهران نیز ملزم به اجرای آن است، شامل سند ملی آمایش سرزمین مصوب شورای عالی آمایش سرزمین (۱۳۹۹) و برنامه چهارم تحول و پیشرفت شهر تهران بر مبنای تحقق عدالت شهری ۱۴۰۱-۱۴۰۴ (باقری خوزانی و همکاران، ۱۴۰۳) است. در این برنامه‌ها موضوع عدالت شهری به عنوان دال مرکزی و مبتنی بر بنیان‌های اعتقادی مطرح شده و در بسیاری موارد به طور مستقیم و غیرمستقیم به موضوع فقر شهری پرداخته شده است. از جمله ابعاد عدالت شهری در سند اخیر، ابعادی مانند دسترسی برابر به فرصت‌ها برای همه اقشار جامعه و بازآفرینی سرانه‌های شهری در مناطق محروم شهری و حمایت از اقشار آسیب پذیر است.

در اینجا این سؤال مطرح می شود که با توجه به تأکیدات مکرر در اسناد بالادستی به موضوع فقرزدایی از جامعه شهری، روزنامه همشهری به عنوان رسانه مدیریت شهری در دوره ششم مدیریت شهری تهران (از سال ۱۴۰۱ تاکنون) چگونه در راستای اهداف بالادستی به موضوع فقر شهری پرداخته و چطور اقدامات شهرداری برای مقابله با آن را بازتاب داده است. اینکه رسانه‌ها چگونه فرودستان شهری را به تصویر می کشند، موضوعی اساسی است؛ زیرا افراد معمولی بسیاری از ساعات خود را با نوعی رسانه سپری می کنند. فهم اینکه چگونه رسانه‌ها طبقات مختلف اجتماعی را در جامعه به تصویر می کشند، نیز مهم است؛ زیرا مطالعات نشان داده‌اند چگونه چارچوب رسانه‌ها ممکن است بر نگرش‌ها و قضاوت‌های مخاطبان تأثیر بگذارد.

۲. پیشینه پژوهش

۲-۱. تحقیقات خارجی

کلین و همکاران^۱ (۲۰۲۳) در مطالعه «چارچوب بندی رسانه‌های خبری از فقر غذایی و ناامنی در کشورهای پردرآمد: مروری گذرا» به موضوع فقر و ناامنی غذایی و انعکاس آن در رسانه‌ها پرداخته‌اند. روش تحقیق استفاده شده کیفی است و از تکنیک تحلیل اسناد استفاده شده است. یافته‌ها نشان داد درک دقیقی از فقر و ناامنی غذایی وجود ندارد و راه حل‌ها عمدتاً بر کمک‌های غذایی خیریه

متمرکز است. مطالب اغلب حاوی دیدگاه‌هایی از مقامات دولتی و مؤسسات خیریه‌اند؛ درحالی که تجربیات افراد از فقر غذایی و ناامنی عمدتاً وجود ندارد. همچنین تغییری عمده در گفتمان رسانه‌های چاپی درمورد فقر غذایی و ناامنی لازم است. گزارش‌های خبری متعادل‌تر و انتقادی‌تر برای ارائه تصویر واقعی‌تر از فقر و ناامنی غذایی، از جمله ماهیت چندبعدی آن، محدودیت‌های خیریه غذایی و نیاز به راه‌حل‌های ساختاری برای این موضوع مهم مورد نیاز است.

کیا و اوغلو^۱ (۲۰۲۰) در «بازنمایی افراد فقیر در سریال‌های تلویزیونی: زندگی گمشده در بازنمایی‌های افراطی» به روش تحلیل محتوای سیستماتیک دریافت بازنمایی منفی زیادی از افراد فرودست وجود دارد. آن‌ها صددرصد به‌عنوان مست و دارای خانواده‌های ازهم‌گسیخته معرفی شده‌اند. والدین هرگز حضور ندارند، مطلقه، بدون پدر، بدون مادر یا هردوی آن‌ها هستند؛ معتاد به مواد مخدر و به‌نوعی درگیر شدن در جنایت ۸۳ درصد و پیشرفت تحصیلی عالی ۳۳ درصد. زندگی آن‌ها به معنای واقعی کلمه به‌عنوان وضعیتی آشفته نشان داده شده است. در نتیجه نمی‌توان خانواده‌های فرودست را در حین تماشای سریال‌ها به‌عنوان شخصیت اصلی دید و زمانی که ظاهر می‌شوند، به‌صورت شخصیت‌های افراطی و به شکلی بسیار منفی دیده می‌شوند.

چیس و واکر^۲ (۲۰۱۲) به بازنمایی فقر در روزنامه‌های بریتانیا پرداختند. این تحقیق به‌عنوان بخشی از یک پروژه تحقیقاتی گسترده‌تر با عنوان «فقر، شرم و طرد اجتماعی: یک مطالعه تطبیقی در هفت کشور» است که به‌طور متوالی در هریک از هفت کشور (چین، هند، نروژ، پاکستان، کره جنوبی، اوگاندا و بریتانیا) انجام شده است. نتایج داده‌ها نشان می‌دهد در بریتانیا در گفتمان عمومی و سیاسی بین فقر، کار نکردن و دریافت مزایای رفاهی پیوندی جدایی‌ناپذیر وجود دارد. این پیوند صحنه را برای بیشتر بحث‌های مذهبی و دولتی درباره فقر و چارچوبی برای سیاست‌های طراحی شده برای کاهش فقر در بریتانیا تنظیم می‌کند.

روس و گارتنر^۳ (۲۰۱۳) در مقاله «چارچوب‌بندی فقرا: پوشش رسانه‌ای و سیاست فقر ایالات متحده، ۱۹۶۰-۲۰۰۸» سیاست‌های فقر و فقرا را در رسانه‌ها در یک فاصله زمانی بررسی کردند. آن‌ها تلاش کردند از طریق تحلیل چارچوب‌بندی رسانه‌ای فقرا، سیاست‌های عمومی را با هدف حل مشکلات مرتبط با فقر درک کنند. آن‌ها به این موضوع اشاره کردند که سیاست‌گذاری عمومی نسبت به فقرا از خوش‌بینی اولیه در طول جنگ علیه فقر به بدبینی روزافزون تغییر کرده است. بحث رسانه‌ای درمورد فقر از بحث‌هایی که بر علل ساختاری فقر، به تصویری از فقرا به‌عنوان کلاهبرداران و برنامه‌های رفاهی مضر تغییر کرده است.

گلاوی^۴ (۲۰۱۲) در مقاله «رسانه‌های اجتماعی و اطلاعات برای کاهش فقر در زاغه‌های رود، شهرستان ناکورو کنیا» به موضوع فقر شهری در کنیا پرداختند. فقر شهری در کنیا با مهاجرت فقرای روستایی به مناطق شهری در جستجوی استانداردهای زندگی بهتر مرتبط است. فقر در آنجا با عدم دسترسی به اطلاعات مرتبط است. این مطالعه به دنبال بررسی این بود که چگونه رسانه‌های اجتماعی می‌توانند دسترسی به اطلاعاتی را که می‌تواند فقر را در زاغه‌های رواندا کاهش دهد، بهبود بخشند. برای جمع‌آوری داده‌ها از تکنیک‌های کمی و کیفی استفاده شد که به‌صورت موضوعی تحلیل شدند. یافته‌های این مطالعه نشان داد اگر بتوان از رسانه‌های اجتماعی برای دسترسی به اطلاعات استفاده کرد، می‌تواند فعالیت‌های اقتصادی را در جهت حمایت از فقرا سازمان‌دهی کرد و فقر را کاهش داد.

1. Kehya, R. O., & Serdar Oghlu, C.

2. Chase, E., & Walker, R.

3. Rose, M., & Baumgartner, F. R.

4. Mugalavai, A. K.

۲-۲. تحقیقات داخلی

ذاکری و همکاران (۱۴۰۲) در مطالعه «بازنمایی تهیدستان شهری در روزنامه اطلاعات (۱۳۰۵-۱۳۳۲): دولت ناکارآمد و سوژه ناتوان در تقلا با بقا» با اشاره به اینکه بازنمایی فرودستان در متون مکتوب، یکی از عوامل شکل دهنده به حیات اجتماعی فرودستان است، به بررسی این موضوع پرداختند. نتایج نشان داد تهیدستان شهری فقط در هنگام بحران رؤیت‌پذیر می‌شوند و در این زمان‌ها جمع‌آوری و به مبدأ بازگردانده می‌شوند. گاهی به کاری موقت گماشته می‌شوند و همواره مشمول تفقد ملوکانه‌اند. برای تحلیل این وضعیت، نویسندگان از مفهوم دیالکتیک ناکارآمدی استفاده می‌کنند. در ارتباط با مواجهه تهیدستان شهری با دولت، آن‌ها در نبود نخستین ضرورت‌های زندگی مانند کار و نان، اغلب به تقلا برای بقا مشغول‌اند و به چیزی بیش از آن، نه فکر می‌کنند و نه می‌توانند برسند.

حیدری و همکاران (۱۴۰۲) در تحقیقی با هدف تحلیل سازوکار روایی سینمای موسوم به «اجتماعی» دهه ۱۳۹۰ با تمرکز بر طیفی از آثار پرمخاطب این دهه و مطالعه تحلیلی ساختارهای روایی این آثار تلاش کردند تا یک دسته‌بندی از این نظام‌های تصویرپردازی ارائه کنند. با مروری بر سازوکارهای روایت‌پردازی ۱۹ فیلم از آثار سینمایی دهه ۱۳۹۰، هسته‌های روایی این آثار از خلال روش نشانه‌شناسی بررسی شد و نشان داده شد که چگونه این نظم روایی در خدمت چیزی است که آن را تماشایی کردن زندگی تهیدستان شهری می‌نامیم. در امتداد ژورنالیسم متمرکز بر آسیب‌های اجتماعی که از طریق تحلیل گفتمان بررسی شد، فرایند تماشایی کردن با سه راهبرد تقدیس، حاشیه‌ای کردن و تقبیح مجرم‌سازی با زیست روزمره فرودستان اقتصادی مواجه می‌شود و در وهله نهایی به صورت چیزی در خدمت میل جامعه مصرفی و جامعه تماشا درمی‌آید. به بیان دیگر در تبیین وضعیت موجود، یک دگرگونی و اعوجاج رخ می‌دهد که حاصل تلاش عامدانه فیلم‌ساز برای ارائه برساختی معیوب از واقعیت یا تصویری تماشایی از زیست تهیدستان است. از این رو خصلت‌های اجتماعی و انتقادی ادعا شده در آثار را از دست می‌دهد و در وهله نهایی به نوعی کالای مصرفی صرف تبدیل می‌شود.

اجاق (۱۴۰۱) در مطالعه «زبان رنج: تحلیل چارچوب مسئله فقر و فقر در رسانه‌های برخط ایران» به تحلیل نحوه چارچوب‌بندی فقر در دو دسته رسانه‌های اختصاصی شامل رهبری، دولت، میزان، ایکانا و عمومی شامل فارس، باشگاه خبرنگاران جوان و موج طی سال‌های ۱۳۹۶، ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ پرداخت. هدف او مشخص کردن نقش و اثر خروج آمریکا از برجام در سال ۱۳۹۷ در تحول و تغییر چارچوب‌بندی فقر در این رسانه‌ها بود. برای این منظور، از چارچوب‌بندی به عنوان نظریه و از تحلیل چارچوب با روش پان و کوسیسیکی به عنوان روش تحقیق استفاده شد. نتایج نشان داد به جز باشگاه خبرنگاران جوان، نحوه چارچوب‌بندی فقر پس از اعمال تحریم‌ها در همه خبرگزاری‌ها و پایگاه‌های خبری دچار تغییر شده و تحریم به عنوان یکی از عوامل اصلی موجد فقر در چارچوب‌بندی قرار گرفته است. از نظر برجسته‌سازی، میزان پوشش اخبار و گزارش‌های فقر کمتر از ۱۰ درصد است و به جز وبسایت‌های رهبری و موج، پوشش اخبار فقر، روندی کاهشی طی سه سال مورد مطالعه داشته است. باشگاه خبرنگاران جوان کمترین میزان (کمتر از ۱ درصد) از اخبار و گزارش‌های خود را به این موضوع اختصاص داده است. این میزان برجسته‌سازی می‌تواند موجب به حاشیه‌راندن مسئله فقر در اذهان عمومی می‌شود.

مؤمنی و بهار (۱۴۰۱) در «تحلیل محتوای کیفی بازنمایی مفهوم فقر و امور خیریه در تبلیغات تلویزیونی صداوسیما (مطالعه موردی: تبلیغات کمیته امداد امام خمینی)» به بررسی فقر و امور خیریه در تبلیغات صداوسیما پرداختند. هدف این پژوهش، مطالعه تبلیغات تلویزیونی کمیته امداد امام خمینی (ره) است. سؤال اصلی پژوهش نیز چگونگی بازنمایی مفهوم فقر در تبلیغات و چگونگی استفاده از فنون تبلیغی برای مشارکت در فعالیت خیریه، در نمونه‌های مورد مطالعه است. با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند و با

راهبرد شدت، چهار نمونه از تبلیغات برای مطالعه انتخاب و به روش تحلیل محتوای کیفی ارزیابی شدند. براساس نتایج، کمیته امداد برای بازنمایی مفهوم فقر از شش مؤلفه «زنان سرپرست محض خانواده تک‌والد»، «حوزه غذایی، جهت‌دهنده ارتباطات میان‌فردی»، «سن»، «ظاهر مستمندانه»، «اشتغال اجباری زنان» و «کمک‌های خیریه به‌مثابه کاهش‌دهنده فقر» استفاده کرده است. از طرف دیگر، فنونی مانند به‌کارگیری ارزش‌ها برای اعتباربخشیدن به خود، جاذبه‌های احساسی، جواب مثبت فرضی، راه‌حل ساده، نمادها، داستان‌محوربودن، جاذبه اخلاقی و روش غیرمستقیم (نرم) به‌کار رفته است.

غفاری و همکاران (۱۴۰۲) در مطالعه «بازنمایی فرهنگ فقر در سیمای جمهوری اسلامی ایران» براساس نظریه اسکار لوئیس و دیدگاه محمدرضا حکیمی، به بررسی مجموعه تلویزیونی «باخانمان» پرداختند. چگونگی نمایش فرهنگ فقر در مجموعه‌های تلویزیونی سیمای جمهوری اسلامی ایران براساس مؤلفه‌های فرهنگ فقر در نظریه غربی اسکار لوئیس و دیدگاه اسلامی محمدرضا حکیمی، مسئله پژوهشگران بوده است. برای پاسخ به این سؤال، ابتدا پنج مؤلفه برای فرهنگ فقر از نظریه لوئیس و شش مؤلفه برای فرهنگ فقر از دیدگاه حکیمی استخراج شد. سپس مجموعه «باخانمان» (۱۳۹۹) به روش تحلیل مضمون بررسی شد. سپس مطابقت، مشابهت و مخالفت مضامین فراگیر نسبت به مؤلفه‌های دوگانه فرهنگ فقر بررسی شد. مهم‌ترین نتایج عبارت بودند از اینکه در سریال «باخانمان»، بازنمایی زندگی با فرهنگ فقر بیشتر از بازنمایی زندگی بدون آن بود، تناسب یکسانی بین درصد بازنمایی فرهنگ فقر طبق نظریه لوئیس با درصد بازنمایی آن طبق دیدگاه حکیمی بود و همچنین این سریال قصد نداشته تهیدستان را کاملاً غرق در فرهنگ فقر نشان دهد.

با مرور مطالعات تجربی می‌توان گفت مسئله غالب، فقر به‌طورکلی بوده و موضوع فقر شهری که بیشتر ناظر به مسائل شهر یا وضعیت فرودستان شهری است کمتر در رسانه‌ها پرداخته شده است. شاید دلیل اصلی این موضوع آن است که فقر بیشتر موضوع سیاست‌گذاری کلان بوده و تقسیم آن به روستایی یا شهری موضوعیت نداشته است؛ بنابراین در زمینه بازتاب فقر شهری در رسانه با خلأ تحقیقات مواجه هستیم. درخصوص روش مورد استفاده باید گفت روش غالب کیفی بوده است؛ هرچند از نشانه‌شناسی و تحلیل چارچوب در موضوع بازنمایی فیلم و سریال‌های تلویزیونی استفاده شده است. درخصوص تکنیک مورد استفاده در این تحقیقات، بیشتر شاهد استفاده از تکنیک تحلیل محتوا هستیم. همچنین شاهد استفاده از تحلیل اسناد به‌ویژه در تحقیقاتی هستیم که بعد تاریخی دارند. به‌لحاظ نتایج می‌توان گفت تحقیقات نشان می‌دهد فرودستان در بازنمایی رسانه‌ای یا ابزار بوده‌اند یا شیوه زندگی و ارزش‌های آن‌ها تقدیس شده است. همچنین برخی تحقیقاتی که با رویکرد نظری انجام شده مانند فرهنگ فقر، گناه فقر را متوجه خود فرودستان کرده‌اند و موضوع سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی و جنبه‌های اقتصادی فقر کمتر مورد توجه قرار گرفته است.

۳. چارچوب مفهومی

فقر شهری موضوع نظریه‌پردازی‌ها و مطالعات تجربی متعددی بوده است. به‌طورکلی در تبیین فقر شهری دو دیدگاه متضاد وجود دارد که هریک به مجموعه‌ای از راهکارهای سیاستی منجر می‌شود. از یک سو، فقر به شکست‌های شخصی افراد مربوط نسبت داده می‌شود که به چرخه‌های تداوم فقر می‌انجامد. از سوی دیگر، فقر نتیجه اجتناب‌ناپذیر یک سیستم سیاسی و اقتصادی ناعادلانه است که علیه گروه‌های محروم تبعیض اعمال می‌شود. ریشه‌های دیدگاه نخست از لحاظ فکری در رویکردهای لیبرالی از جمله فردگرایی و مشروعیت‌بخشیدن به تبعیض و عدم مداخله دولت است. اما دیدگاه دوم از تئوری مارکسیستی نشئت می‌گیرد و با سنت فکری تأمین نیازهای اساسی افراد در جامعه ارتباط نزدیک دارد. نسخه‌های سیاستی این رویکرد شامل نقش مداخله‌جویانه‌تر برای دولت در ارتقای

برابری، تحلیل فقر به‌عنوان یک ساختار اجتماعی به‌جای یک مشکل فردی و توزیع مجدد دارایی‌ها است. نظریه خرده‌فرهنگ فقر اسکار لوئیس در دیدگاه اول و نظریه حاشیه‌نشینی شهری در دیدگاه دوم قرار دارد.

علاوه بر دیدگاه‌های کلی فوق در مقیاس خردتر، فقر شهری از دیدگاه مکتب بوم‌شناسی شهری نتیجه اجتناب‌ناپذیر فرایندها و فعل‌وانفعالات شهری است. در این چارچوب، مسائلی مانند جدایی‌گزینی و تأثیرات محله مطالعه شده است. همچنین در سال‌های اخیر دو دیدگاه در مطالعات اجتماعی در شهر در ارتباط با فرودستان مورد توجه قرار گرفته است: یکی طرد اجتماعی و دیگری توانمندسازی. طرد اجتماعی بر مفهوم حاشیه‌رانی متمرکز است و به دنبال فهم فرایندها و مکانیسم‌هایی است که به طردشدن زندگی شهری و حاشیه‌ای‌شدن فرودستان منجر می‌شود. کارهای تجربی متعددی با این رویکرد در شهر تهران انجام شده است که از آن جمله می‌توان به کلانتری و همکاران (۱۳۹۹) و هاشمی و همکاران (۱۴۰۰) اشاره کرد. همچنین با توجه به اهمیت فقر شهری در کشورهای درحال توسعه، این موضوع مطالعه شده است. در این میان، مفهوم‌پردازی فقر شهری و ویژگی‌های خاص آن و تمرکز بر فقر شهری در کشورهای درحال توسعه راتن (۱۹۹۵) و آمیس^۱ (۱۹۹۵) با موضوع فرایند پرولتاریاسازی نیروی کار کشاورزی و روستایی به این موضوع پرداخته‌اند.

چارچوب مفهومی تحقیق از مدل نظری فقر شهری (میتلین و ساترنویت^۲، ۲۰۱۳: ۲۸۱) گرفته شده است. علت انتخاب این مدل شمولیت آن بر مفاهیم و ابعاد فقر شهری است؛ به‌گونه‌ای که هم ابعاد فیزیکی و عینی و هم ابعاد حقوقی و حمایتی و شبکه روابط تهیدستان را دربرمی‌گیرد. دو کتاب میتلین و ساترنویت در این زمینه حائز اهمیت است: نخست *توانمندسازی شهروندان سکونتگاه‌های غیررسمی* (۲۰۰۴) که در آن مباحثی مانند حکومت محلی، جامعه مدنی و کاهش فقر شهری براساس تجارب جهانی مورد توجه قرار گرفته است. کتاب دوم در سال ۲۰۱۳ منتشر شده و ادامه و تکمیل مفاهیم فقر شهری با توجه به تغییرات نظری و تجربی ابعاد فقر شهری با تأکید بر کشورهای به اصطلاح جنوب است. در کل، آن‌ها نه جنبه مختلف فقر شهری را تشریح کرده‌اند که مباحث راتن و آمیس برای مفهوم‌پردازی را نیز شامل می‌شود. این ابعاد در جدول ۱ آمده است.

جدول ۱. ابعاد فقر شهری از منظر ساترنویت

مقوله‌ها	توصیف
درآمد ناکافی	درآمد ناکافی (به‌دلیل کم، نامنظم، غیررسمی یا نادر است) به مصرف ناکافی مایحتاج ضروری از جمله غذا و آب سالم و کافی منجر می‌شود. مشکلات بدهی، با بازپرداخت بدهی به‌طور قابل‌توجهی با کاهش درآمد در دسترس برای مایحتاج یا برای مقابله با نوسان قیمت ارتباط دارد.
شالوده دارایی ناکافی، ناپایدار یا پرخطر	دارایی‌های غیرمادی و مادی از جمله پیشرفت تحصیلی و مسکن برای افراد، خانوارها یا جوامع قابل‌تبدیل نیستند یا ارزش کمی دارند.
مسکن نامناسب	معمولاً کیفیت پایین، شلوغ و ناامن است که هزینه‌های غیرضروری را تحمیل می‌کند.
تأمین نامناسب زیرساخت‌های عمومی	لوله‌کشی آب، فاضلاب، زهکشی، جاده‌ها، مسیرهای پیاده‌روی و... که بار بهداشتی و اغلب بار کاری را افزایش می‌دهد و خانواده‌ها و جوامع را فقیر می‌کند.
تأمین نامناسب خدمات اولیه	مانند مهدکودک، مدرسه‌ها، آموزش‌های حرفه‌ای، مراقبت‌های بهداشتی، خدمات اورژانسی، حمل‌ونقل عمومی، ارتباطات و اجرای قانون که فقر بیشتری را به دنبال دارد؛ زیرا باید به‌طور خصوصی جستجو شوند.
شبکه ایمنی محدود یا نبود آن	وقتی درآمد کاهش می‌یابد، نمی‌توان مصرف پایه را حفظ کرد. همچنین دسترسی به مسکن و مراقبت‌های بهداشتی دیگر برای تحمیل هزینه‌های اضافی قابل‌پرداخت نیست.
حمایت ناکافی از حقوق	محرومیت از قوانین و مقررات مربوط به حقوق مدنی و سیاسی، بهداشت و ایمنی شغلی، کنترل آلودگی، بهداشت محیط، حفاظت از خشونت و

1. Amis, P.

2. Mitlin & Satterthwaite

مقوله‌ها	توصیف
گروه‌های فقیر از طریق اجرای قانون	سایر جرائم، حفاظت از تبعیض و استثمار با قراردادن افراد فقیر در معرض هزینه‌های سنگین غیرضروری که نتیجه آن فقیرشدن بیشتر است.
بی‌صدابودن و ناتوانی گروه‌های فقیرتر	در سیستم‌های سیاسی و ساختارهای بوروکراتیک که منجر به امکان کم یا عدم امکان دریافت حقوق، سازمان‌دهی، مطالبه‌گری و دریافت پاسخ منصفانه می‌شود، هیچ وسیله‌ای برای اطمینان از پاسخگویی از سوی آژانس‌های کمک‌رسان، سازمان‌های غیردولتی، سازمان‌های دولتی و تأسیسات خصوصی برای رسیدگی به اولویت‌ها وجود ندارد.
قیمت‌های بالا برای پرداخت بسیاری از مایحتاج	این اغلب به دلیل کمبود یا نبود تدارکات عمومی است. به این معنی که برای مثال، آب باید از فروشندگان یا کیوسک‌ها خریداری شود، برای دسترسی به توالی باید هزینه پرداخت شود و هزینه‌هایی باید پرداخت شود تا کودکان به مدرسه بروند و این‌ها هزینه‌هایی است که سایر گروه‌های ثروتمند متحمل نمی‌شوند؛ زیرا یا خدمات براساس متفاوتی ارائه می‌شود یا مایحتاج آن‌ها در واحدهای اقتصادی‌تر خریداری می‌شود.

۴. روش‌شناسی تحقیق

در این پژوهش از روش تحلیل محتوای کیفی قیاسی استفاده شده است. این روش که برخی آن را «تحلیل محتوای هدایت‌شده» هم نامیده‌اند، مانند رویکرد استقرایی با آماده‌سازی اولیه داده‌ها برای تحقیق آغاز می‌شود، اما در مرحله سازمان‌دهی، مسیر متفاوتی را در پیش می‌گیرد. استفاده از این رویکرد، زمانی ضرورت می‌یابد که درباره موضوع تحقیق، دیدگاه‌های نظری گوناگونی وجود دارد. هدف از انجام تحقیق، آزمون نظریه‌های پیشین یا بسط آن‌ها در یک زمینه متفاوت است. نظریه‌ها و مطالعات موجود در یک زمینه می‌تواند به پیش‌بینی متغیرها و روابط میان آن‌ها کمک کند. از این رو می‌توان فرایند مطالعه را به شکلی ساخت‌یافته‌تر و با بهره‌گیری از این دیدگاه‌های پیشینی هدایت کرد. دیدگاه‌های موجود به ما کمک می‌کند که به تعریف عملیاتی مفاهیم مورد نظر دست پیدا کنیم. این تعریف عملیاتی، مقوله‌های مورد نیاز پژوهش را فراهم می‌کند (بیی^۱، ۱۳۸۱: ۶۵۷). در اینجا مدل نظری ساترثویت به‌نوعی دربرگیرنده به‌عنوان چارچوب مفهومی مورد استفاده قرار گرفته است. باین‌حال به دلیل الزام به رعایت اصول تحقیق کیفی به این چارچوب اکتفا نشده، بلکه مفاهیم و مقوله‌ها مورد بازنگری و ادغام و امکان طرح مفاهیم جدید امکان‌پذیر است.

مراحل انجام پژوهش بدین‌صورت است که ابتدا با استفاده از کلیدواژه‌های فقر شهری برگرفته از مدل تحقیق، همه داده‌ها درخصوص فقر شهری شامل گزارش خبری، گزارش تحلیلی و گزارش خبری-تحلیلی از سایت روزنامه همشهری به آدرس www.hamshahrionline.ir جمع‌آوری و سپس مقوله‌بندی شدند؛ بنابراین روش نمونه‌گیری در این تحقیق بررسی همه شماره‌های روزنامه در ارتباط با موضوعات فقر شهری و تهیدستان شهری بوده که از مرداد ۱۴۰۰ تا آذر ۱۴۰۳ در این رسانه منتشر شده است.

۵. یافته‌های پژوهش

یافته‌های پژوهش براساس مدل مفهومی میتلین-ساترثویت در هفت بعد تنظیم شده است. در جدول ۲ مقوله‌ها و زیرمقوله‌ها آمده است. توضیح اینکه پس از استخراج مقوله‌ها و زیرمقوله‌ها دو مقوله اول و نهم یعنی درآمد ناکافی و قیمت زیاد نیازمندی‌ها و دو مقوله هفتم و هشتم یعنی حمایت ناکافی قانونی و بی‌صدایی به دلیل ارتباط متقابل مفاهیم در یکدیگر ادغام شده‌اند. در ادامه نتایج هریک از مقوله‌های فقر شهری بیان می‌شود.

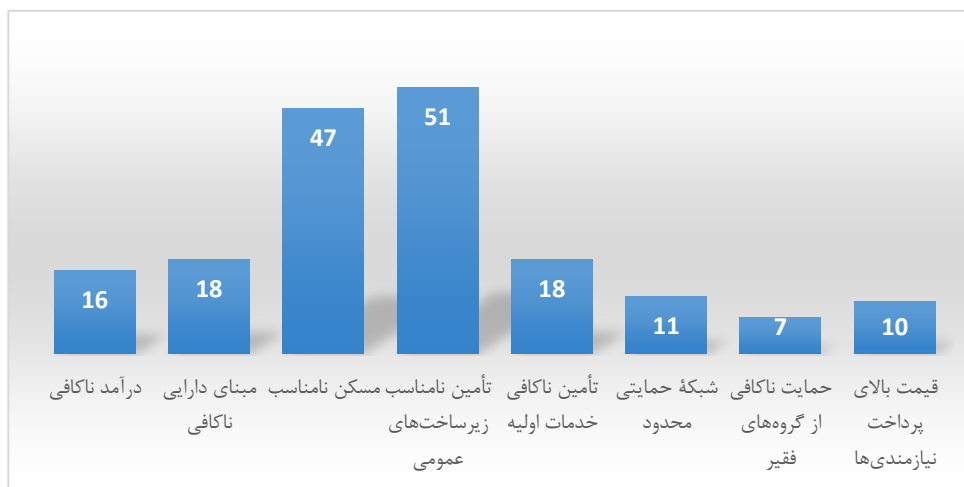
جدول ۲. مقوله‌ها و زیرمقوله‌های بازنمایی فقر شهری در رسانه مدیریت شهری براساس مدل میتلین-ساترثویت

شماره	مقوله‌های اصلی	زیرمقوله‌ها
۱	درآمد ناکافی و هزینه زیاد نیازمندی‌ها	درآمد کم، درآمد نامنظم، بدهی ساکنان شهر، کاهش درآمد، نوسان قیمت‌ها و هزینه‌های زیادی که به دلیل کمبود امکانات عمومی برای مایحتاج ضروری از جمله آب، بهداشت، مدارس، مراقبت‌های بهداشتی و حمل‌ونقل پرداخت می‌شود
۲	مبنای دارایی ناکافی	مسکن، تحصیلات
۳	مسکن نامناسب	مسکن بی کیفیت، مسکن خطرناک، مسکن شلوغ
۴	تأمین نامناسب زیرساخت‌های عمومی	لوله‌کشی آب، فاضلاب، زهکشی، مسیرهای پیاده‌روی
۵	تأمین ناکافی خدمات اولیه	مهدکودک، خدمات آموزشی (مدارس، آموزش حرفه‌ای)، حمل‌ونقل عمومی، ارتباطات، خدمات درمانی و اورژانس، خدمات ورزشی
۶	محدودیت یا نبود شبکه حمایتی	از جمله اقداماتی برای محافظت از افراد و خانوارها در برابر فقر می‌توان از حمایت مالی، بیمه و توانمندسازی نام برد.
۷	حمایت حقوقی ناکافی و بی‌صدابودن و ناتوانی گروه‌های فقیرتر	محرومیت از قوانین و مقررات مربوط به حقوق مدنی و سیاسی، بهداشت، امنیت شغلی، حفاظت از خشونت و سایر جرائم، تبعیض قانونی، تبعیض‌هایی که گروه‌های خاص با توجه به دسترسی به درآمد، مسکن، اعتبار و خدمات براساس جنسیت، سن، ملیت، طبقه/کاست و گروه قومی با آن مواجه هستند.

پس از استخراج مفاهیم و مقوله‌های فقر شهری در رسانه مدیریت شهری، میزان بازنمایی هریک در رسانه مشخص شد. در جدول ۳ و نمودار ۱ میزان بازنمایی‌ها نشان داده شده است.

جدول ۳. میزان بازنمایی هریک از مقوله‌های فقر شهری در رسانه مدیریت شهری

عنوان مقوله‌ها	درآمد ناکافی و هزینه زیاد نیازمندی‌ها	مبنای دارایی ناکافی	مسکن نامناسب	تأمین نامناسب زیرساخت‌های عمومی	تأمین ناکافی خدمات اولیه	شبکه حمایتی محدود	حمایت ناکافی و بی‌صدایی	قیمت زیاد پرداخت نیازمندی‌ها	جمع
فراوانی	۱۶	۱۸	۴۷	۵۱	۱۸	۱۱	۷	۱۰	۱۷۸
درصد	۸/۹۸	۱۰/۱۱	۲۶/۴۰	۲۸/۶۵	۱۰/۱۱	۶/۱۷	۳/۹۳	۵/۶۱	۱۰۰



نمودار ۱. سیمای فقر شهری در رسانه مدیریت شهری

طبق جدول و نمودار فوق، بیشترین بازنمایی مربوط به تأمین نامناسب زیرساخت‌های عمومی شهری است و پس از آن مقوله مسکن نامناسب قرار دارد. در مجموع، این دو مقوله حدود ۵۵ درصد بازنمایی‌ها را دربر گرفته‌اند. پس از این دو مقوله، مقوله‌های تأمین ناکافی خدمات اولیه و دارایی ناکافی و درآمد ناکافی و قیمت زیاد نیازمندی‌ها قرار دارد. کمترین مقوله نیز مربوط به دو مقوله حمایت ناکافی و بی‌صدایی با مجموع ۷ درصد است. در ادامه هریک از مقوله‌های اصلی، زیرمقوله‌ها و نشانه‌های مربوط بیان می‌شود.

۱-۵. درآمد ناکافی و هزینه زیاد نیازمندی‌ها

از ویژگی‌های اساسی فقر شهری که غالب نظریه‌پردازان به آن پرداخته‌اند، درآمد ناکافی و هزینه زیاد نیازمندی‌ها است. با توجه به اقتصاد پول‌محور شهری، درآمد ناکافی، خود شاخص مهمی برای میزان فقر شهری محسوب می‌شود. گزارش‌های خبری و تحلیلی روزنامه همشهری به‌عنوان رسانه مدیریت شهری نیز بارها به این موضوع اشاره داشته‌اند. از گروه‌هایی که در این بازنمایی‌ها مورد توجه قرار گرفته‌اند بازنشستگان هستند: «بررسی وضعیت مالی بازنشستگان نشان داده است که میزان درآمد ایشان از محل صندوق‌های بازنشستگی برای گذراندن زندگی در سطح یک زندگی متوسط کافی نیست. بیمه‌های بازنشستگی تکمیلی راه‌حلی برای تهیه یک درآمد اضافی برای روزگاران پیری و ناتوانی است» (گزارش مورخ ۵ مهر ۱۴۰۲). همچنین درمورد درآمد اندک و پیامدهای آن مانند ناامنی غذایی و سلامتی اقشار آسیب‌پذیر گفته شده: «خطر ناامنی غذایی در مناطق محروم کشور به‌ویژه در اقشار کمتر برخوردار و دهک‌های درآمدی پایین‌تر افزایش یافته است که پیامد آن افزایش سوءتغذیه و کمبود ریزمغذی‌ها در اقشار آسیب‌پذیر تغذیه‌ای خواهد بود» (گزارش شنبه ۲۴ مهر ۱۴۰۰). همچنین «کافی است در شهر سر بچرخانی، آن‌ها را می‌بینی که با موهای سفید، دستانی لرزان، چشمانی کم‌سو دست‌فروشی می‌کنند، مسافرش هستند یا به کارگری در کارگاه‌های کوچک تن داده‌اند. پیرمردان و پیرزن‌هایی که مجبورند به‌جای استراحت در خانه، پایه‌پای مردم دیگر به خیابان بیایند و کار کنند» (یکشنبه ۱۴ شهریور ۱۴۰۰). این بازنمایی‌ها نشان می‌دهد از جمله گروه‌های آسیب‌پذیر، سالمندان هستند. این گروه‌ها با توجه به اینکه جمعیت کشور به‌سوی سالمندی پیش می‌رود، لازم است در سیاست‌گذاری‌های شهری بیشتر مورد توجه قرار گیرند.

تورم و نوسان قیمت‌ها یکی از مفاهیمی است که در این گزارش‌ها بارها بازنمایی شده است. این مقوله با توجه به پول‌محور بودن اقتصاد شهری، فشار مضاعفی بر اقشار تهیدست وارد کرده و براین اساس مورد توجه رسانه بوده است: «سال‌هاست وعده می‌شنویم و عمل در کار نیست. این را یک کارگر شهرداری می‌گوید. به اعتقاد این کارگر ساده، به‌نظر می‌رسد مهر تورم نیز از آن دست وعده‌هایی است که با عمل همراه نمی‌شود» (گزارش ۶ مهر ۱۴۰۰). قیمت زیاد مواد غذایی در چند سال اخیر و افزایش ناگهانی آن مورد توجه این رسانه شهری بوده است: دیگر همه در جریان قیمت گوشت و مرغ و ماهی هستند و می‌دانند که اگر بخواهند یک کیلو گوشت بخرند، باید بین ۶۰۰ تا ۷۰۰ هزار تومان پول بدهند و برای خرید مرغ هم چیزی حدود ۱۰۰ تا ۲۰۰ تومان باید پرداخت کنند» (گزارش ۲۳ دی ۱۴۰۲). همچنین «گرانی قیمت گوشت قرمز و ماهی موجب شده تا این ماده غذایی از سبد غذایی بسیاری از کم‌درآمدها حذف شود» (گزارش ۷ شهریور ۱۴۰۰).

۲-۵. مبنای دارایی ناکافی، ناپایدار یا پرخطر

مقوله دارایی ناکافی از این جهت مهم است که می‌تواند به‌عنوان عاملی برای اجتناب از فقر مورد استفاده قرار گیرد و میزان آسیب‌پذیری فقرای شهری را کاهش دهد. دارایی در یک مقیاس کلی به دو بعد دارایی مادی و غیرمادی تقسیم می‌شود. دارایی مادی

شامل مسکن، خودرو، پس‌انداز و هرگونه اشیای مادی است که در ادبیات اقتصادی به آن سرمایه اقتصادی گفته می‌شود و در مقابل دارایی غیرمادی مانند دانش و مهارت و تحصیلات (سرمایه انسانی) قرار دارد.

یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد در میان مقوله‌های بازنمایی شده دو مقوله مسکن و تحصیلات بیشترین بازنمایی را در روزنامه همشهری داشته است. در زمینه مسکن، گزارش‌های مکرر نشان‌دهنده اهمیت زیاد این مقوله برای فقرای شهری تهران است. از جمله به گزارش‌های زیر می‌توان اشاره کرد: «*اقتصاد ایران با شوک‌های تورمی زیادی مواجه شد که این شوک‌های تورمی منجر به رشد ارزش دارایی‌ها از جمله مسکن شد.*» (گزارش، سه‌شنبه ۳ مهر ۱۴۰۳). همچنین به سیاست‌های شهرداری تهران در مواجهه با بحران مسکن شهری با محوریت مسکن استطاعت‌پذیر پرداخته شده است: «*سیاست شهرداری تهران این بود که فشار مسکن، فقرای شهری را از تهران بیرون نکند و این قشر حتی‌المقدور بتواند با قیمتی مناسب به مسکن مورد نیاز خود دست پیدا کنند*» (گزارش سه‌شنبه ۲۰ شهریور ۱۴۰۳). به‌علاوه به گزارش‌هایی درخصوص تحصیلات پرداخته شده است، از جمله: «*بخش عمده جوانان دارای تحصیلات آموزش عالی هستند و بر همین اساس بخش بزرگی از جمعیت را فارغ‌التحصیلان دانشگاهی تشکیل می‌دهند که شانس اشتغال آن‌ها مساعدتر از قبل بوده است.*» توجه کمتر به مقوله تحصیلات در مقایسه با مسکن احتمالاً به دلیل اهمیت کمتر تحصیلات رسمی در اشتغال است. بااین حال مقوله مهارت که می‌تواند در برون‌رفت از فقر در جامعه شهری مؤثرتر باشد، کمتر مورد توجه واقع شده است.

۳-۵. مسکن نامناسب

مطالعه فقر شهری در رسانه مدیریت شهری گویای آن است که سه خرده‌مقوله با عناوین مسکن بی‌کیفیت، مسکن خطرناک و مسکن شلوغ بیشترین بازنمایی را داشته‌اند: «*آمارها نشان می‌دهد ۷۸ درصد از کل شهرنشینان ایران به مسکن در استطاعت یا مسکن مناسب دسترسی ندارند؛ به این معنا که هزینه‌های مسکن بیش از ۳۰ درصد کل هزینه‌هایشان است و مجبورند از سایر هزینه‌هایشان کم و آن را صرف مسکن کنند*» (گزارش ۳۰ اردیبهشت ۱۴۰۲). همچنین در زمینه مسکن خطرناک و فاقد استاندارد لازم آمده است: «*انبوه‌سازی‌هایی از سال‌های قبل با کیفیت پایین و رعایت حداقل ضوابط و استانداردهای شهری در منطقه ۲۰ صورت گرفته است و مشکلات اجتماعی-فرهنگی نیز در برخی از این ساختمان‌ها وجود دارد*» (گزارش خبری چهارشنبه ۱۸ آبان ۱۴۰۱). همچنین به اهمیت معضل مسکن در کنار معضلات دیگر مانند ترافیک و آلودگی هوا اشاره شده است: «*از نظر مردم ترافیک، آلودگی هوا و بدمسکنی و بی‌مسکنی به عنوان مهم‌ترین مسائل شهر تهران اعلام شده است*» (گزارش خبری چهارشنبه ۴ آبان ۱۴۰۱).

۴-۵. عدم تأمین مناسب زیرساخت‌های عمومی

منظور از زیرساخت‌های عمومی مواردی مانند لوله‌کشی آب، فاضلاب، زهکشی و مسیرهای پیاده‌روی است. در بسیاری از مراکز شهری، کسانی که درآمد ناکافی دارند و با کمبود زیرساخت‌ها و خدمات عمومی مواجه می‌شوند، بخش بزرگی از جمعیت را تشکیل می‌دهند. این مشکل به‌خصوص برای خانوارهایی که در سکونتگاه‌های غیررسمی زندگی می‌کنند، حادتر است و هزینه‌هایی را در زمینه سلامتی و مالی به خانواده‌ها تحمیل می‌کند.

پس از تحلیل محتوای رسانه مدیریت شهری تهران روشن شد که بیشترین بازنمایی در میان زیرمقوله‌ها به مسیر پیاده‌رو در شهر و اقداماتی که مدیریت شهری در دستور کار قرار داده تعلق می‌گیرد. براساس این گزارش‌ها، کمبود فضای پیاده‌راه با توجه به روند سریع گسترش شهری در برخی مناطق جنوب شهر خود به مشکلی اساسی تبدیل شده است: «*شتاب روند ساخت‌وساز در برخی*

محله‌های منطقه ۱۸ مجالی برای شکل‌گیری پیاده‌روها باقی نگذاشته است» (گزارش ۲۹ شهریور ۱۴۰۱). همچنین در برخی گزارش‌ها به وضعیت بهسازی پیاده‌روها و نقش آن در بهبود مدیریت ترافیک شهری اهمیت زیادی داده شده و حمل‌ونقل، موضوعی محوری در زندگی شهروندان تلقی شده است. در این گزارش‌ها به نقض حقوق شهروندی در پیاده‌روهای محله‌های کمتر توسعه‌یافته پرداخته شده است: «کسب خیابان ۱۷ شهریور تهران از فضای عمومی پیاده‌رو برای تبلیغ کسب‌وکار به‌ویژه فروش انواع موتورسیکلت استفاده می‌کنند» (گزارش ۲۹ شهریور ۱۴۰۲). این گزارش‌ها نشان می‌دهد رسانه شهری به نقش پیاده‌روها در کیفیت زندگی و فضاهای شهری، سرزندگی و تعاملات شهری شهروندان توجه کرده است.

مقوله فاضلاب شهری از دیگر مقوله‌هایی بوده که در روزنامه همشهری به آن پرداخته شده است. کمبود فاضلاب شهری حتی در مناطق به‌ظاهر توسعه‌یافته که شاهد رشد سریع شهری بوده‌اند، به‌عنوان یک مشکل اساسی و از جلوه‌های فقر شهری مطرح شده که نشان‌دهنده توسعه نامتوازن است: «منطقه ۲۱ و ۲۲ به‌ویژه منطقه ۲۲ با مشکل فاضلاب روبه‌رو هستند. چند زمین به شرکت آب و فاضلاب تحویل داده شده و شرکت باید نسبت به راه‌اندازی تصفیه‌خانه اقدام کند» (گزارش ۲۹ اسفند ۱۴۰۲). در مجموع این گزارش‌ها نشان می‌دهند ضعف زیرساخت‌های شهری به مناطق محروم منحصر نمی‌شود، بلکه در مناطق توسعه‌یافته‌تر نیز وجود دارد.

۵-۵. تأمین ناکافی خدمات اولیه

شاخص خدمات اولیه شهری مانند خدمات آموزشی و بهداشتی، اهمیت زیادی در توسعه‌یافتگی مناطق شهری دارد. در میان زیرمقوله‌های این مقوله اصلی، بیشترین بازنمایی رسانه‌ای در روزنامه همشهری به خدمات آموزشی تعلق دارد و پس از آن خرده‌مقوله‌هایی مانند حمل‌ونقل عمومی، ارتباطات، خدمات درمانی و ورزش، و امکانات ورزشی قرار دارد. نکته قابل‌توجه فقر شهری در منطقه نوظهور ۲۲ در بین مناطق ۲۲گانه وضعیت خدمات آموزشی است و همین سبب شده در روزنامه همشهری به‌عنوان صدای مدیریت شهری و شهرداری، بیشترین بازنمایی را هم در قالب گزارش‌های تحلیلی و هم خبری داشته باشد: «منطقه ۲۲ سرانه خدماتی درستی ندارد و سرانه آموزشی در منطقه ۲۲ بسیار پایین است؛ به‌گونه‌ای که روزانه ۵۰ هزار سفر آموزشی از منطقه ۲۲ به منطقه ۵ انجام می‌شود» (گزارش ۱۵ مرداد ۱۴۰۱). همچنین «محله ده ونک فاقد سرانه‌های ورزشی و فرهنگی است و باید گفت که برای هر فرد کمتر از یک مترمربع است و مرکز بهداشت که فرسوده است و به شکل محدود خدمات ارائه می‌دهد» (گزارش ۱ بهمن ۱۴۰۲). این دست گزارش‌ها نشان‌دهنده فقر درون‌شهری است که در استمرار فقر در مناطق حاشیه قرار دارد. همچنین به مناطق کمتر توسعه‌یافته شهر تهران پرداخته شده است: «منطقه ۱۹ یکی از فقیرترین مناطق شهری ما از نظر کمبود سرانه‌های درمانی و بهداشتی است» (گزارش ۱ مهر ۱۴۰۳). شایان ذکر است که بازنمایی این مقوله‌ها صرفاً از منظر سلبی یعنی کمبودها نبوده، بلکه در مناطقی نیز که مدیریت شهری در این زمینه اقداماتی انجام داده منعکس شده است.

۵-۶. محدودیت یا نبود شبکه حمایتی

حمایت اجتماعی نشان‌دهنده یک انسجام اجتماعی است که در آن افراد و نهادها تعامل می‌کنند. این حمایت شامل کمک‌های مالی، کالاهای مادی یا خدماتی است. این شکل از حمایت اجتماعی شامل راه‌های مستقیم و مشخص است که توسط نهادهای تعریف‌شده در جامعه انجام می‌شود. شبکه حمایتی تضمین می‌کند که مصرف می‌تواند در صورت کاهش درآمد یا از بین رفتن منابع درآمد حفظ شود. نبود چنین تضمین‌هایی به معنای ناامنی در دسترسی به مسکن، مراقبت‌های بهداشتی و سایر ملزومات است که نمی‌توان

هزینه‌های آن را پرداخت کرد. شبکه حمایتی ارتباط نزدیکی با سرمایه اجتماعی دارد که در یک تقسیم‌بندی به سرمایه اجتماعی درون‌گروهی و برون‌گروهی تقسیم می‌شود.

مدیریت شهری با توجه به این مهم، فعالیت‌هایی را در چارچوب توانمندسازی به‌ویژه برای زنان سرپرست خانوار انجام می‌دهد. متولی این امر ستاد کل بانوان است که به حمایت اجتماعی از این قشر در جامعه شهری می‌پردازد. دو زیرمقوله توانمندسازی و حمایت مالی به‌ترتیب بیشترین بازنمایی را در رسانه همشهری داشته‌اند. در موضوع توانمندسازی رسانه همشهری اقدامات شهرداری را در گزارش‌های متعدد بازنمایی کرده است: «با راه‌اندازی مراکز تسهیل و توسعه کسب‌وکار، مدلی طراحی شد که خدمات متنوعی را به همه مردم شهر به‌خصوص کارجویان و دارندگان کسب‌وکارهای خرد، محلی، خانگی و نوپا ارائه می‌کند» (گزارش ۲۰ بهمن ۱۴۰۰). همچنین «شهردار منطقه ۱۴ اجرای آموزش مهارت‌های زندگی و شغلی ویژه بانوان سرپرست خانواده با هدف ارتباط بهتر با خانواده و درآمدزایی پایدار را انجام داد» (گزارش ۲۳ بهمن ۱۴۰۱).

در زمینه حمایت مالی از مستأجران، با توجه به اینکه بدمسکنی یکی از مهم‌ترین جلوه‌های فقر شهری است، رسانه مدیریت شهری به این موضوع پرداخته است: «بازار اجاره مسکن یکی از بخش‌های بسیار مهم به‌شمار می‌رود که رها شده است و کمترین حمایت‌ها از مستأجران صورت گرفته است» (۲۸ فروردین ۱۴۰۲). همچنین ناکافی بودن حمایت‌های سازمان‌های ذی‌ربط را منعکس کرده است: «سرانه صد هزار تومانی کمیته امداد کفاف بسته حمایتی غذایی از این گروه را نمی‌دهد» (گزارش ۳۰ آبان ۱۴۰۰).

۷-۵. حمایت ناکافی قانونی و بی‌صدایی

این دو مقوله گروه‌های فقیر در شهر را مورد توجه قرار داده است که ذیل دو عنوان حمایت ناکافی از حقوق گروه‌های فقیر از طریق اجرای قانون و بی‌صدای بودن و ناتوانی گروه‌های فقیرتر مورد توجه قرار گرفته است. اولی به نادیده گرفتن آن‌ها در قانون و تبعیض قانونی می‌پردازد که در این زمینه مواردی مانند محرومیت از قوانین و مقررات مربوط به حقوق مدنی و سیاسی، بهداشت و ایمنی شغلی، کنترل آلودگی، بهداشت محیط، حفاظت از خشونت و سایر جرائم توجه شده و دومی مواردی مانند بی‌صدابودن و ناتوانی گروه‌های فقیرتر در سیستم‌های سیاسی و ساختارهای بوروکراتیک مورد توجه قرار گرفته است. در کل این دو مقوله به این موضوع می‌پردازند که صدای فرودستان در ساختارهای سیاسی شنیده نمی‌شود و حمایت کافی قانونی از آن‌ها وجود ندارد. در نتیجه شاهد تبعیض در حق آن‌ها هستیم.

در این خصوص یافته‌ها نشان می‌دهد تبعیض قانونی بیشترین بازنمایی را در رسانه مدیریت شهرداری داشته است. در بخشی از این گزارش‌ها به موضوع قوانین کار کودکان و نارسایی و عدم شمول و تبعیض قانونی متأثر از آن پرداخته شده است: «در رابطه با قوانین مرتبط با کار کودکان هم به‌نظر می‌رسد که چالش اصلی در رابطه با کارگاه‌های زیر ده نفر (که از شمول وزارت کار خارج هستند) است؛ چرا که مطالعات نشان می‌دهد بخش زیادی از کودکان در این کارگاه‌ها به‌کار رفته که نظارت کارآمدی نیز بر این محیط‌های کاری وجود ندارد» (شنبه ۱۲ آذر ۱۴۰۱). همچنین به تبعیض علیه برخی گروه‌های آسیب‌پذیر شهری مانند معلولان پرداخته شده است: «قانون حمایت از حقوق معلولان در بودجه ۱۴۰۲ علاوه بر آنکه گذران زندگی را بر معلولان و خانواده‌های آن‌ها تنگ‌تر کرده، بسیاری از مراکز توان‌بخشی را هم در آستانه ورشکستگی و تعطیلی قرار داد» (سه‌شنبه ۵ اردیبهشت ۱۴۰۲).

۶. بحث و نتیجه‌گیری

در این مطالعه به موضوع بازنمایی فقر شهری در رسانه مدیریت (روزنامه همشهری) پرداخته شد. در اسناد بالادستی مانند برنامه چهارم تحول و پیشرفت شهر تهران به موضوعات عدالت شهری و فقر شهری توجه زیادی شده و شهرداری مکلف به دنبال کردن این اهداف شده است. در زیرمجموعه این نهاد، روزنامه همشهری قرار دارد که در مطالعه حاضر تلاش شد نحوه انعکاس این موضوع در روزنامه همشهری در راستای تحقق اهداف برنامه‌ها نشان داده شود و راهکارهای لازم ارائه شود. در مجموع موارد متعددی از ابعاد فقر شهری براساس مدل نظری میتلین و ساترثویت در رسانه مدیریت شهری بازنمایی شده است. می‌توان گفت این رسانه مطابق با رسالت خود تلاش کرده مشکلات و معضلات فقرای شهری و فقر شهری و اقدامات شهرداری تهران در قبال آن‌ها را انعکاس دهد. با این حال کاستی‌های زیر در نوع بازنمایی فقر شهری در رسانه مدیریت شهری دیده می‌شود که لازم است بیشتر به آن‌ها پرداخته شود.

نخست اینکه در میان ابعاد فقر شهری، بیشترین بازنمایی در رسانه مدیریت شهری بر ابعاد فیزیکی و عیان فقر شهری مانند تأمین زیرساخت‌های شهری و مسکن نامناسب متمرکز بوده و ابعاد حقوقی و شبکه حمایتی رسمی و غیررسمی کمتر بازنمایی شده است. از آنجا که پدیده فقر ابعاد گسترده پیدا و پنهان متعدد دارد (بری و همکاران^۱، ۲۰۱۹) و برخی از این ابعاد ساختاری است و ریشه در مناسبات اقتصادی و اجتماعی جامعه دارد، شایسته است رسانه مدیریت شهری به این ابعاد بیشتر بپردازد.

دوم اینکه در رسانه مدیریت شهری به علل فقر شهری کمتر پرداخته شده است و گزارش‌ها بیشتر جنبه خبری دارد تا تحلیلی، و توصیفی از وضعیت فقر شهری در مناطق شهر تهران ارائه می‌دهد. در گزارش‌های توصیفی نیز نقصان وجود دارد. اینکه این اقشار بیشتر در چه مناطقی زندگی می‌کنند و به لحاظ جمعیت‌شناختی چه ویژگی‌هایی دارند و چه برنامه‌هایی برای توانمندسازی این اقشار در مدیریت شهری در حال انجام است، کمتر پرداخته شده که لازم است بیشتر مورد توجه واقع شود.

سوم اینکه بیشترین توجه رسانه مدیریت شهری در محله‌ها و مناطقی بوده که با این کمبودها مواجه هستند که در بعضی گزارش‌ها از آن‌ها با عنوان محله‌ها یا مناطق کم‌برخوردار یا جنوبی یاد می‌شود، اما به فقرای شهری و فقر درون‌شهری یعنی فقری که در مجاورت مناطق مرفه‌نشین و لابه‌لای زندگی اقشار برخوردار دیده می‌شود، کمتر پرداخته شده است. گرچه در بخشی از بازنمایی‌ها به زیرساخت‌های شهری و کمبود امکانات و خدمات رفاهی در مناطق برخوردار هم توجه شده، اما این توجه بیشتر از منظر خدمات شهری است تا رفع محرومیت‌زدایی و تمرکز بر اقشار فقیر و آسیب‌پذیر.

در پایان اینکه نتایج تحقیق نشان می‌دهد اثر تحولات و بحران‌های اقتصادی و اجتماعی مانند تحریم‌های اقتصادی، مهاجرت، فروپاشی خانواده و اعتیاد در تجربه زیسته فقرای شهری به‌خوبی بازنمایی نشده است و کمتر اشاره‌ای به این موضوعات در گزارش‌ها دیده می‌شود. رسانه اجتماعی براساس رسالت و کارکردهای خود با آگاهی‌بخشی و تحلیل درست از فقر شهری و ابعاد آن می‌تواند تصویری دقیق‌تر در نزد مخاطبان خود ایجاد کند. از طرفی دیگر رسانه مدیریت شهری به‌عنوان پل ارتباطی مدیران شهری و شهروندان لازم است نقش مؤثرتری در شناخت مسائل اجتماعی در شهر و به‌ویژه فقر شهری داشته باشد. در پایان اینکه صدای فقرای شهری از طرف خود آن‌ها کمتر شنیده شده و اغلب گزارش‌های رسانه همشهری از زبان گزارشگران نقل شده است.

مأخذ مقاله: مستخرج از طرح پژوهشی تحت عنوان «فقر شهری و پرداخت رسانه‌ای؛ تحلیل بازنمایی فرودستان در رسانه‌های

مدیریت شهری»، با حمایت مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران. در این مقاله تعارض منافی وجود ندارد.

منابع

- اجاق، زهرا (۱۴۰۱)، زبان رنج: تحلیل چارچوب مسئله فقر و فقر در رسانه‌های برخط ایران. *فصلنامه بررسی مسائل اجتماعی ایران*، ۱۳(۱)، ۱۰۳-۱۶۹. <https://doi.org/10.22059/ijsp.2022.90396>
- باقری خوزانی، مجید، شهرابی فراهانی، امیر، کوثری، سهیل و محمدخانی، سهیل (۱۴۰۳). *برنامه چهارم تحول و پیشرفت شهر تهران ۱۴۰۱-۱۴۰۴*. چاپ اول. تهران: همشهری.
- بی، ارل (۱۳۸۱). *روش‌های تحقیق در علوم اجتماعی*. ترجمه رضا فاضل. تهران: سمت.
- حیدری، آرش، فرهپور، سارا و محبی، میلاد (۱۴۰۲). تهیدست شهری و فقر تجربه فیلم‌ساز ایرانی: تحلیل تصویر زندگی تهیدستان شهری در سینمای ایران دهه ۱۳۹۰. *جامعه‌شناسی هنر و ادبیات*، ۱۴(۲)، ۱-۲۳. <https://doi.org/10.22059/jsal.2023.92663>
- غفاری، جواد، برزویی، محمدرضا و قیدرلو، کمیل (۱۴۰۲). بازنمایی فرهنگ فقر در سیمای جمهوری اسلامی ایران براساس نظریه اسکار لوئیس و دیدگاه محمدرضا حکیمی؛ بررسی مجموعه تلویزیونی «باخانمان». *پژوهش‌های رسانه و ارتباطات*، ۱(۱)، ۱۱۳-۱۴۷. <https://doi.org/10.22034/mcr.2023.181953>
- ذاکری، علیرضا، فولادیان، مجید و ملیکا، مقدم (۱۴۰۲). بازنمایی تهیدستان شهری در روزنامه اطلاعات (۱۳۰۵-۱۳۳۲): دولت ناکارآمد و سوژه ناتوان در تقلاي بقا. *فصلنامه علمی-پژوهشی رفاه اجتماعی*، ۲۳(۸۹)، ۷۷-۱۲۷. <http://dx.doi.org/10.32598/refahj.23.89.2940.4>
- سند ملی آمایش سرزمین مصوب شورای عالی آمایش سرزمین ۱۳۹۹. <https://www.agri-peri.ac.ir/dorsapax/userfiles/file/sanadmeliamayesh.pdf>
- صادقی، رسول و زنجری، نسیم (۱۳۹۶). الگوی فضایی نابرابری توسعه در مناطق ۲۲گانه کلان‌شهر تهران. *فصلنامه رفاه اجتماعی*، ۱۷(۶)، ۱۴۹-۱۸۴.
- کلانتری، بهرنگ، سجادی، ژیل و رضویان، محمدتقی (۱۳۹۹). ارزیابی و تحلیل شاخص‌های طرد اجتماعی در فضای شهری (مطالعه موردی: منطقه ۱۲ شهرداری تهران). *جغرافیای اجتماعی شهری*، ۷(۲)، ۱-۲۶. <https://doi.org/10.22103/JUSG.2020.2016>
- مؤمنی، علی و بهار، مهری (۱۴۰۱). تحلیل محتوای کیفی بازنمایی مفهوم فقر و امر خیریه در تبلیغات تلویزیونی صداوسیما (مطالعه موردی تبلیغات کمیته امداد امام خمینی (ره)). *فصلنامه میان‌رشته‌ای ارتباطات و رسانه*، ۵(۲)، ۱۶۵-۱۹۴.
- هاشمی، عبدالرسول، ازکیا، مصطفی و موسوی، سید یعقوب (۱۴۰۰). تهیدستان شهری و عدم جذب در بازار کار رسمی (مورد مطالعه: مهاجران روستایی فقیر شهر تهران). *توسعه محلی (روستایی-شهری)*، ۱۳(۱)، ۹۳-۱۱۷. <https://doi.org/10.22059/jrd.2021.320539.668635>
- Amis, P. (1995). Making sense of urban poverty. *Environment and Urbanization*, 7(1), 145-158.
- Babbie, E. (2002). *The Practice of Social Research*. Translated by: R. Fazel. Tehran: Samt. (In Persian)
- Bagheri Khozani, M., Shahrabi Farahani, A., Kowsari, S., & Mohammadkhani, S. (2024). *Fourth Development and Progress Plan of Tehran 2022-2025* (1st Ed.). Tehran: Hamshahri. (In Persian)
- Bray, R., De Laat, M., Godinot, X., Ugarte, A., & Walker, R. (2019). *The hidden dimensions of poverty*. Montreuil: Fourth World Publications.
- Chase, E., & Walker, R. (2012). *It must be true-I read it in the news, Representations of UK poverty in British national newspaper 2006-2012*.
- Ghafari, J., Borzouei, M. R., & Qaidarloo, K. (2013). Representation of the culture of poverty in the Islamic Republic of Iran's television based on Oscar Lewis's theory and Mohammad Reza Hakimi's perspective; a study of the television series "With Our House". *Media and Communication Research*, 1(1), 113-147. <https://doi.org/10.22034/mcr.2023.181953> (In Persian)
- Hashemi, A., Azkia, M., & Mousavi, S. Y. (2022). Urban Poverty and Lack of Absorption in the Formal Labor Market (Case Study: Poor Rural Migrants in Tehran). *Local Development (Rural-Urban)*, 13(1), 93-117. <https://doi.org/10.22059/jrd.2021.320539.668635> (In Persian)

- Heydari, A., Farahpour, S., & Mohebi, M. (2023). Urban Poor and Poverty: The Experience of Iranian Filmmakers: Analysis of the Image of the Life of the Urban Poor in Iranian Cinema in the 2011s. *Sociology of Art and Literature*, 14(2), 1-23. <https://doi.org/10.22059/jsal.2023.92663> (In Persian)
- Kalantari, B., Sajjadi, J., & Rezavian, M. T. (2019). Evaluation and Analysis of Social Exclusion Indicators in Urban Space (Case Study: District 12 of Tehran Municipality). *Urban Social Geography*, 7(2), 1-26. <https://doi.org/10.22103/JUSG.2020.2016> (In Persian)
- Kerins, C., Furey, S., Kerrigan, P., McCartan, A., Kelly, C., & Vaughan, E. (2023). News media framing of food poverty and insecurity in high-income countries: a rapid review. *Health Promotion International*, 38(6), daad188.
- Kehya, R. Ö., & Serdaroğlu, C. (2018). Representation of Poor People in Television Series: Lost Lives in Extreme Representations. *Journal of Strategic & Social Research*, 2(3).
- Mugalavai, A. K. (2012). Social media and information for poverty alleviation in Rhonda Slums, Nakuru County Kenya. In *Information and Knowledge Management* (Vol. 2, No. 7, pp. 1-9).
- Mitlin, D., & Satterthwaite, D. (2012). *Urban poverty in the global south: scale and nature*. Routledge.
- Momeni, A., & Bahar, M. (2012). Qualitative content analysis of the representation of the concept of poverty and charity in the television advertisements of the Iranian Broadcasting Corporation (Case study of the advertisements of the Imam Khomeini Relief Committee). *Interdisciplinary Journal of Communications and Media*, 5(2), 165-194. (In Persian)
- National Land Planning Document approved by the Supreme Land Planning Council (2010). <https://www.agri-peri.ac.ir/dorsapax/userfiles/file/sanadmeliamayesh.pdf>
- Ojaq, Z. (2022). The Language of Suffering: An Analysis of the Framework of the Problem of Poverty and the Poor in Iranian Online Media. *Quarterly Journal of Iranian Social Issues*, 13(1), 103-169. <https://doi.org/10.22059/ijsp.2022.90396> (In Persian)
- Rose, M., & Baumgartner, F. R. (2013). Framing the poor: Media coverage and US poverty policy, 1960–2008. *Policy Studies Journal*, 41(1), 22-53.
- Sadeghi, R., & Zanjari, N. (2017). Spatial Pattern of Development Inequality in the 22 Regions of Tehran Metropolitan Area. *Social Welfare Quarterly*, 17(6), 149-184. (In Persian)
- Wratten, E. (1995). Conceptualizing urban poverty. *Environment and Urbanization*, 7(1), 11-38. <https://doi.org/10.1177/095624789500700118>
- Zakeri, A. R., Fouladian, M., & Moghadam, M. (2023). Representation of Urban Poverty in the Information Newspaper (1305-1332): Inefficient Government and Powerless Subject in the Struggle for Survival. *Social Welfare Scientific Research Quarterly*, 23(89), 77-127. <http://dx.doi.org/10.32598/refahj.23.89.2940.4> (In Persian)